

ХОЛЫН ХҮНИЙ ҮГИЙГ СОНСОХУЙ...

ДОКТОР, ПРОФЕССОР М.ЛХАГВАСҮРЭНТЭЙ ХИЙСЭН ЯРИЛЦЛАГА

Доктор, профессор Ц.Ганболд

А. Эрхэм хурандаа таны амрыг эрье, уулзсандаа талархаж, ярилцах болсондоо олзуурхаж байна.

Х. Та бүгдийн амар амгаланг эрэн мэндчилье! Хил тайван, хязгаар амгалан, хилчид сэргэг биздээ. Би Монголын бахархалт уламжлал, дайчин нөхөрлөлийн билэгдэл “нөхөр” үеийн цэрэг малгайтай ёсолж магнайдаа хүргэн адисладаг дээдэлдэг хэвээр. Хилчидтэйгээ учрах болсон завшаандаа их талархалтай байна.

А. Нөхөр хурандаад баярлалаа. Таныг Москвад эмчлүүлэн өвөлждөг гэсэн нутагтаа ирээд тавлаг биздээ.

Х. Бие тунх, сайжирч байна. Москвад гэргий Д.Навчаа, зээ хүү Ц.Бадрангуй бид 4 жил өвөлжиж байна. Гэргий маань анх Москвад Наран уламжлалт эмнэлэгт зөвлөхөөр ирж ажилласан, одоо Цагаан дарь эмнэлэгт ажиллаж байна. Зээ маань 4 дүгээр ангид сурч би гэртээ амьдрахуйд суралцаж монгол хүний чадвар чанарыг харуулах гээд дор бүрнээ хичээж байна. Надад тохиолдсон харвалтаас үүдэлтэй саажилт засарч, оюун ухаан ухаанд ил бие хөдөлгөөн заслаар тамиржиж шөрмөслөг бяра сэтгэхүй тэнхээний бяд дээрдэж хүч өдөр бүр л нэмэгдэж байна. Хүүг хичээлээ дуусгамагц нутаг руугаа тэмүүлдэг. Ирмэгц хөгшидийн сэтгэлийн таашаал, зээ хүүгийн монгол заншил, сэтгэц, ахуй мэдлэг дээшилнэ. Төрөлх нутаг сайхан, миний монгол хүн төрөлхтний хувь заяаг хэдэн зуунаар хөтлөн тэдний төлөөх дэвшилийг

өртөөлөн авч ирсэн үлэмж манлайллын түүхийг уншиж бахархалтайгаар “Би Монгол” гээд алхаж байна.

А. Танд талархаж байна. Та алба хааж байсан тухайгаа ярина уу?

Х. Би 1969 оноос хилчин холбоочин цэрэг-офицер, хилийн застав-отрядын дарга, Х ба ДЦУЕГ-ын байлдааны бэлтгэл-хилийн /оператив/ болон тамгын хэлтэст дарга, ХЦДС-д багш-сургалтын албаны дарга-захирал, төрийн захиргааны төв байгууллагад дэд зэргийн ахлах түшмэлээр алба хааж, судлаач-эрдэмтэн нарийн бичгийн даргаар ажиллаж байгаад эрүүл мэндээс үүдэн чөлөөлөгдсөн. 1976-1980 онд ЗХУ-д М.В.Фрунзын нэрэмжит цэргийн академид суралцан төгсөөд заставын даргаас оператив-тактикийн эрэмбийн офицероор бэлтгэгдэн байлдааны бэлтгэл хэлтсийн орлогч даргаар ахлах дэслэгч цолтой томилогдон, оператив түвшинд алба хашсан. Хязгаарын цэрэгт албаа эхэлж, Хилийн цэрэгт албаа дуусгасан түүхтэй.

А. Та хүйтэн дайны ид үе гээд онцлог үед албаа хаажээ, энэ үе цагийн байдлын ихээхэн өрнөлт, өөрчлөлттэй үе байсан шүү дээ.

Х. Алба эхлэх үед ХЦ дахин байгуулагдаж “А”-гаас эхэлж байсан үе. Офицерууд л гэхэд байлдаан тулгаралтыг биеэрээ туулсан, чөлөөндөө байсан ахмад хилчид, цэргээс дэвшин боловсрох эрмэлзлэлтэй кадр, ЗХУ-д ном үзэж, нүд тайлсан офицеруудаас

бүрдэж байв. Би дундах хэсэгт хамаарна. Отрядын дарга, хурандаа Дамдин, холбооны дарга, хошууч Очирбат, заставын дарга, хошууч Гомбо, хөрш заставын дарга, хошууч Лувсандавга зэрэг ахмадууд, Хба ДЦУЕГ-ын дарга, генерал Ш.Арвай, штабын дарга, генерал Ж.Дашдаваа, отрядын дарга Г.Хүүжий, штабын дарга Амгаа, хэлтэсийн дарга хурандаа Шажинбат гээд шинэ үеийн офицерууд, мэргэжилтнүүдээс ихийг сурч эрдмээр гангарч байлаа. Хилийн цагийн байдал өөр, Өмнөдод улсын хилтэй (1969) боловч цэрэг-улс төрийн байдал хурцадмал, хойдод хязгаар нутгийн хил (1915.1958 оны хэлэлцээгээр тогтсон) боловч тайван байв. Хилийн застав морин цэргийн, төвийн нөөц хүч мотобуудлагын хэв загвартай. Харин хилийн застав-суман-отряд гэсэн уламжлалт гуравтын тогтолцоог ашиглаагүй өвөрмөц бүтэцтэй байв. Хилийн асуудал, хил хамгаалалтыг хилийн хэлтэс, оператив-тактикийн бэлтгэл, бэлэн байдал, Дотоодын Цэргийн хамгаалалтыг байлдааны бэлтгэл хэлтэс хариуцдаг, дарга нар нь ХЦ-ийн штабын орлогч, цол хэргэм нь хурандаа-хошууч генерал зэрэглэлтэй байв. Мөн байлдааны бэлтгэл хэлтэс нь бага даргын сургалт-арга зүй, бага мэргэжлтийн мэргэжлийн бэлтгэл, жигдрэлтийн сургуулалтыг бүрэн дайчилгаатай үзүүлэх, туршилтын хэлбэрийн хээрийн сургуулалтаар явуулж онол-практикийн хувьд баталгаажуулан “хил дээр шаардагдах бүхэнд цэргийг сургах” зарчмаар явуулж байв. Мөн БХЯ-наас явуулах хил халхлалтын цугларалт, хээрийн

сургуульд байлдааны бэлтгэл хэлтэс ХЦ-ээ хөтлөгч байдлаар оролцож байв. Харилцан ажиллагааг нэгдсэн бодлогоор зохицуулж байсан.

А. Уучлаарай, өнөөгийн байдалтай харьцуулан өөрийн санал бодлоо хэлнэ үү?

Х. Хувийн сэтгэгдлээ товчоор илэрхийлбэл: Миний амьдралын эрмэлзлэл бол ухаарах, ойлгох, зөв хандах, зөв үйлдэх-энэ үүднээс асуудлын учир начрыг тунгаах, үр дагаврыг төсөөлөн тооцож байхыг хичээдэг. Залуудаа бол зөвхөн үр дүнгээр төгсгөх гоомой ойлгоцтой байсандаа залуучууддаа мэдрүүлэхийг хичээдэг, ихэнх нь хүлээн авдаг, зарим нь ухвар мөчид ханддаг талтай. Ж нь: Асуудлыг шинж чанарын хүрээнд төдийгүй мөн чанарыг мэдрүүлэхээр тууштай хандахад “зөрүүд”, мэтгэлцэх гэхээр “маргалаа” гэх байдал гардаг, ахмад бидний одоогийн үүрэг бол зөв ойлгуулах, таниулах, ухамсарлуулах, нөхцөл байдлын бодитод мэдрүүлэх гэж ойлгодог. Дулимаг ойлголтоос үйлдэл дутмаг болдог, үйлдэл хийсэн үр дүн байвч үр дагавар ээдрээ, хүндрэлийг авч ирдэг. Ялалт-үр дүн, түүний хэрэгжилт-үр дагавар болно. Мах голлон хэрэглэдэг үед бага иддэг, голдуу “шөлөөр цаддаг” байсан тэр үеийг ядуу байсан, одоо сайжирсан гэдэгч үр дагавар нь гоолиг охид, шөрмөслөг эрчүүд цөөрч, бүдүүн бөх, хэт мяраалаг, хөвсгөр бүсгүйчүүдтэй болсон. Энэ байдал ахуйд нөлөөлөөд зогсохгүй амьжаргааг өөрчилж, бүдүүнүүд барилга, зам гүүр, мал маллах зэрэг биеийн хүчний ажил хийх чадваргүй болж, үр дагавар нь хятад

ажилчдын хэрэгцээ зогсолтгүй өссөн. Монгол хүний үнэлэмж доошилж байгааг монгол ажил олгогч эздийн сонирхолоос харж болно.

Эдгээрийг жишээ татаж байгаа нь зөв ойлгохын ач холбогдлыг мэдрүүлэх гэсэн юм. Ардын ухаалаг хэлцэд, ойлгоцыг “яс маханд нь хүртэл” эм чөмгөнд нэвтэрч байж үр дүнд хүрэх гэх мэт. Харин өнөөгийн байдлыг ярилцлагаар бүрэн илэрхийлэх чадвар надад дутагдаж байна, гэхдээ хамтран учрыг олохыг хичээе.

Чингисийн үеийн морьт цэргийг одоо хүртэл залгамжилж байгаа гуравт суурилсан аравтын тогтолцоог хэрэглэхээ больж, үүнээс үүдэн шадар захирагч, шавь сургалт орхигдсон. Гэтэл энэ тогтолцоог дэлхийн бүх улсууд хэрэглэж байгаа ба 10 цэрэг тасаг, 30 цэрэг салаа, 100 цэрэг суман, 3 суман батальон, 3 батальон хороо, эсвэл 3 танк салаа, 10 танк рот, мөн 3 онгоц звено/салаа/, 10 онгоц эскадриль /суман/ болдог. Бид батальон, эскадриль, рот, батарей гэхээр манай гаралтай тогтолцоо биш гэж ойлгодог, гэтэл Хүннү үеийн гаралтай бүтэц, тогтолцоо “Драгунский полк”-г европын бүтэц мэт, оросууд “тюрк” үг ч гэдэг. Гэтэл эзэлсэн орноо тохинуулах гол хүчнийг “дарангуй цэрэг”, түүний удирдаж даргалах гэсэн Монгол бүтэц бөгөөд тэд анх Орос болон Хятад, Перст хүн амын тооллого явуулсан, хэв журам сахиулсан, татварын системийг тогтоосон. Энэ бүтцийг Америкт эхлээд, Европчууд өөрийн хэлэнд хөрвүүлэн командир, комендант, комендант цэрэг гэснийг Монголын БХЯ хуулбарласан, өөрөөр хэлбэл төрөлх улсдаа, өөрсдөө

“дарангуй цэрэг”-ийг мэдэхгүй, ЗХУ-тай хамтран ажилласан мэт үе бий. Эдгээр нь санаатай хийсэн үйлдэл биш дутмаг ойлгоц, бусдыг ягштал дууриадгийн үр дагавар гэж боддог.

А. Баярлалаа. Таныг дэмжиж байна.

Х. Чин сэтгэлийн ярилцлага сэтгэлийн дэмийг мэдрүүлж байдгаас ямагт үгүйлэгдэж байдаг. Хамт олондоо хэрэгтэй хэвээр гэж мэдэрч, мэдрүүлж сэтгэлийн тэнхээ өгдөг, хамт олныг нягтруулан албаараа, бахархах ойлголтыг батжуулдаг. Ж нь: Би ХЦ-т алба хааснаараа бахархдаг. Зөв үйлийн төлөө зөв хандаж гэдгээ мэдэрдэг. 10 дугаар анги төгссөн надад, хурандаа, цэргийн ухааны доктор, үндсэн хууль тогтоогч, цэргийн болон төрийн захиргааны хос тангарагтан, ангийн захирагч, ХЦДС-ийн багш, захирал, төрийн захиргааны төв байгууллагын ахлах түшмэл зэрэг зиндаанд алба хаах боломжийг ХЦ, хилчин хамт олон олгосныг сайтар тусгаж ойлгохыг хичээдэг. Анх АИХ-ын депутат болчихоод: “ХЦ-ийн таван ангийн захирагч депутат боллоо”, би мундагчуудын эгнээд өөрийн хүчээр орж, төр барилцах боллоо гэж боддог үе байсан. Тунгаан бодвоос, 5, 6 дугаар отрядын хилийн хэсэгт баруун хилийн тулгаралт, 12 дугаар отрядын хэсэгт чөлөөлөх дайн, 5 замын байлдаан, 17 дугаар отрядын хэсгээр чөлөөлөх дайны гол хүчний ажиллагаа, 5 замын байлдаан, 24 дүгээр отрядын хэсэгт Халх голын тулаан болж хязгаар нутгийн ард иргэд ХЦ-тэй хамт хүндийг үүрч байсан, төр өөрчлөгдөж байгаа үед хамтын итгэл, зүтгэл хэвээр байгааг баталгаажуулсан сонголт

байжээ гэдгийг ойлгон хязгаар нутгийн иргэдийн сэтгэл зүйн онцлогийг мэдрэх болсон. Улсын хилийг ХЦ ганцаар бус, хязгаар нутгийн ард иргэдийн дэмээр хамтран хамгаалах жамтай, хэрэв дангаар хамгаална гэвэл суурьгүй байшин мэт хэврэг байхыг ойлгосон. Хамтын ажиллагаа өмнөт хил дээр сайн, хойт хил дээр бэхжүүлэх, иргэддээ ойлгуулах шаардлагатай гэж боддог.

Сайн гэдгийг дайн тулааны үеэр хамтран үнэлсэн, бэхжүүлэх шаардлагатай гэдгийг 1924 оноос 1980-аад он хүртэл хамгаалалтыг орхисны үр дагаварыг бодолцон хэлж байгаа юм. Улсын хил ямагт хамгаалалттай, гэхдээ хилийн нөхцөл байдлын дагуу тайван үед сахих, хурцадмал үед халдлагаас сэргийлсэн, түрэмгийллийн үед хориглон хамгаалах төрөл байна гэж ойлгодог. Үүнийг ХЦ-ийг дахин байгуулах үед улсын өмнөд хилийг аюул халдлагаас сэргийлэн хамгаалах зайлшгүй байсан, үүнээс өөр төрөл байхгүй мэт ойлгох /ЗХУ-ОХУ-тай жиших/ хандлага байдаг.

Орос Улс холбооны бүтэцтэй, тэдгээрийг нэгтгэсэн гүрэн бөгөөд ерөнхийлөгчийн засаглалтай, 1917 оноос хойш одоо ч гэсэн хил дээр, хилийн гадна, нутаг дээрээ дайн, байлдааныг явуулж байсан, одоо ч хэвээр зэргийг харгалзах сэргийлэн хамгаалалт нь зайлшгүй нөхцөл гэж боддог. Манай улс одоо ХЦ-ийг дахин байгуулах үеийн нөхцөлтэй биш, 1950-аад оны дэглэм сахиулах бус, мэргэжлийн цэргийн хүчээр улсын хилээ байнга сахин хамгаалах асуудал мөнхийн ашиг сонирхол болох

учиртайг гүнээ ойлгох шаардлагатай. Монгол Улс цагдаагаар хэв журамд хяналт тавиулдаг, цагдаа суурьшмал нөхцөлд зохицсон бүтэцтэй нэгж болохын хувьд хил хязгаарт ХЦ-тэй хамтран ажиллах нь дөхөмтэй болохоо 1953 оны үеийн хилийн нөхцөл байдал харуулсан гэж дүгнэдэг.

А. Та “Туравт”, ”Аравт”-ын тогтолцоо хүн төрлөхтний түүхэн дэх ихэд алдаршсан бүтэц гэсэн. Одоо ХЦ-т ашиглахгүй байгаагийн шалтгаан нь юу бол?

Х. ХХБ 1933 оны өмнө өөр, 1933-1953 он хүртэл 3-тын тогтолцоотой, 1967 оноос дахин байгуулахдаа салбарын бүтэц 3-тын тогтолцоотой, хилийн застав, морьт отрядын нөөц хүч мотомеханикжсан холимог бүтэцтэй байсан. ХЦ хамгийн хүнд үеийг 3-тын тогтолцоогоор гэтэлсэн, холимог бүтцийн эцэслэн шалгах дарь үнэртсэн хэрэг явдал гараагүй, харуулын бүтцийг Увс-Тувагийн хэсэгт шалгуурт өртөн эцэслэн хэлэх битгий хэл, явцын судалгаа хийгдээгүй байгаа.

Өмнөд хилд Хойт Солонгосын иргэд хил зөрчин ирэх үед харуул, харуулын байр гол чиг баримжаа болж байсан. Хил манах ажиллагаа илт байж болно (Энхийг сахиулах гэх мэт), харин сэргийлэн хамгаалах үед зайлшгүй нууцлаг байх ёстой. Хүн бүх юмаа дэлгээд байдаггүй, нуух хаах, сэрэмжлэх, сэргэг байх зэргээр амьдрах чадвараа хадгалдаг. Отряд, заставын бүтэц шууд бүлэглэл байдаг. Отряд застасаас, застав ээлжлэн солигдох харуулаас бүрдэх бүтэцтэй. Харин “3-тын тогтолцоо 1.2.3-ыг нэг бүлэгт багтаан, удирдлагыг төвд

нь байрлуулдаг. 1 баруун гарыг, 2 зүүн гарыг, 3 төвд байрлах ба тэнд байрлаж буй суман, түүний нөөц хүчний хамт байрлах суманг “товчлон удирдах” хэмээн нэрлэж байсан. Өөрөөр хэлбэл, отряд-суман-застав тасаг гэсэн шаталсан эрэмбэтэй байв. Удирдлагын энэ товчлол үр дүнгээ өгч, цаг алдалгүй асуудлыг шийдэх боломжийг морин уналгатай үед бүрэн олгож байсан. Одоогийн застав даргад шууд удирдагдсан офицер, ахлагч, цэргүүдээс бүрдэж байна. Хилийн харуулд гарсан үед л манааны ахлагч, харуулын дарга учир захирагдаж байна. Харуулын дарга, манааны ахлагч шадар дарга биш харуул, манааг хил хамгаалах дүрмийн дагуу удирдаж байгаа хилчид, эд нар застав дээр ирээд л цэргийн дүрмийн дагуух ахлах цолтон, байлдагчийн албан хаагч харьцаа үүсдэг. Бүрэлдэхүүн цөөн учир заставын дарга бүгдэд хүрч байгаа. Бүх шатны шалгалт нэг бүрийн анхан шатны сургалтаар явагддаг учир шадар дарга, цэргийн сургалт (тасаг, салбарын жигдрэлт) хэрэггүй мэт байдаг. Үүнд ойлголт дасаж буй нь гол эмзэглэл. ХЦ нь бэлэн байдлын удирдамжтай мөрддөг байсныг цаг тайвширлаа, шаардлагатай цаг үед нь мөрдөнө гээд, зөвхөн тайван үеийн албаны удирдамжийг мөрдүүлсэн. Шаардлагатай үед мөрдөх удирдамж (ХХБ,ХО-ын) архивт шилжсэн, хэрэгтэй үед архиваас авч шуудангаар хүргэх юм байх. Монголын төр ХЦ-ийн тайван болон байлдааны үеийн ажиллагааг хилийн хуульд мөрдөхөөр, дүрмээр хэрэгжүүлэхээр зарилгдсан хэвээр байна. 1990 оны УАХЕГ-т байсан

ХЦ-ийн удирдлагаас эхтэй товчлол үргэлжилсээр, үр дагавар нь ХЦ биш цагдаа байж болно гэсэн ойлголтыг бий болгоод байгаа нь бүр эмгэнэлтэй. Одоо 3-тын бүтэц, товчлох салбар нь нэн зохимжтой гэж боддог. 1.2.3 застав дээр 2-3 офицер, 1 ахлагч, 10 цэрэг нэмэхэд л бидний хил хамгаалах чадварыг дээшлүүлэх боломжийг бүрдүүлнэ. Нөөц хүчээ мэргэшүүлэх, сургах, дадлагажуулах боломжтой учир нь өөр бүр хамгаалалтанд гарахгүй, улиралд нэг удаа заставууд дээр ээлжлэн (заставт 10 хоног) баруун, зүүн харуулд гарч нөхцөл байдал, газар орноо судална. Дадлагын үед застав бүрэн бүрэлдэхүүнээрээ застав дээр цугларч сургалт, жигдрэлт хийх боломжтой болно. 3 хоног нэг бүрийн, 3 хоног тасаг, харуулын, 3 хоног салбарын жигдрэлтийг хийн нэг хоногт үр дүнгээ ярих боломжтой. Энэ аргаар дараагийн удирдлагыг амжилтаар гэтлэх сэтгэл зүйн болон бие бялдрын бэлтгэлтэй болно. Би зөвхөн эдлэж болох боломжийг ярилаа. Үр дүнг хэлээгүй, үр дагавар сайн гарна гэж итгэж байна. Учир нь: Хилийн хэсэг дээр, бодит газар орон дээр үүргээ хүлээсэн хилчид суралцах, мэргэжилтны сургалтанд хамрагдахын буруу гэж юу байхав, хилд санаа зовох юмгүй нэг эрэмбэ дээгүүр салбар биечлэн хариуцаж байгаа тул бие бүрэлдэхүүнээрээ чанарын хувьд ахицтай байх учиртай, судлах, турших, хэрэгжүүлэх “инноваци”, үүний адилаар ХЦ-г оператив сургалт байгаа эсэх, оператив бэлтгэлийг операци гээд

А. Бидний ярилцлага их сонирхолтой, авууштай, бодмоор

асуудлуудыг хөндөж байгаад талархаж байна.

Х. Чамд их талархаж байна. Ихэнх сурвалжлагуудыг ажиж байхад “асуулт тавиад, өөрийн бодлогыг тайлбарлаад л баахан ярьсны дараа таны бодол” гэдэг, хариулт нь “тийм эсвэл үгүй” гэхээс өөр боломж гаргахгүйгээр хөтлөж байдаг. Чи арга барил өөр, ухаарал, хүндлэлийг хослуулан, бодлоо уудлах дэм өгч байгааг хүндэтгэж, зөрөх бус зөв ярихыг эрмэлзэж байна.

А. Та торгон болон шадар цэрэг, хишигтэн алба зэрэг цэргийн онцлог уламжлалыг дурьдсан, ойлголтоо тодруулах, баталгаажуулах үүднээс лавлаж байна.

Х. Онцлог уламжлал гэж зөв өгүүллээ. Одоо уламжлал л болж, уг нь бүтээлчээр хэрэглэхүйц, түүхэн, бүх улс орон хүлээн зөвшөөрч хэрэглэсэн, хэрэглэж байгаа хэллэг, нэр томьёо шүү дээ. Торгон цэрэг гэж шугамын буюу дайн байлдаанд түрүүлэн, манлайлан ордог дайчдыг хэлдэг. Одоо бол ерөнхий цэргийг хэлж болно. Ерөнхийлдэг бус ямарч үүргийг гүйцэтгэх чадвартай, нийтлэг чадамжтай, өөрийгөө хамгаалах (гадаад биш дотоод үүрэгтэй) цэрэг. Толгойн сэргийлэхэд явдаг сэргэг дайчдыг хэрээ цэрэг гэдэг байсан ба Орос, Европт гусарь-галуу цэрэг хэмээдэг. Хаанаа, төрийн өргөөг хамгаалдаг цэргийг шадар цэрэг гэдэг, А.Дюма “Шадар гурван цэрэг” гэдэг гайхалтай ном бичсэн билээ. Тэдний гүйцэтгэж буй албыг “хишигтний алба” гэдэг. Шадар цэрэг албанд гармагц хишигтэн болж онцгой эрх эдэлдэг. Чингис хаан хишигтний эрх үүргийг онцолж

байсан болохоос бүх шадар цэргүүдийг тийм онцгой эрхээр хангаагүй гэж бас ойлгогддог. Одоо хуулиар хилийн манаа, цагийн манаач зэрэг үүрэг гүйцэтгэгчид зэвсэг хэрэглэх эрхийг олгож байгаа нь уламжлагдсан эрх юм. Монгол Улс Манжид дагаар орсон үеэс цэрэг-захиргааны засаглал өөрчлөгдөн цэрэг байхгүй болгосноор шадар цэргийг мартсан, мартуулсан. Одоо шадар сайд гэж захиргааны чиглэлээр үлдсэн. Хишигтэний албыг төрийн тусгай хамгаалалт гээд төрөө хамгаалж байгаа юм уу төр тусгай хамгаалалт эрхлээд байгаа юм уу, цэрэг үү, тагнуул уу гэдгийг тодорхой болгомоор. Төрийн бодлогыг улсын хил дээр хамгаалах шаардлага үүссэн. Хаант Оросын үе “козак” хасаг цэрэг хаанаа, төрийн ордноо, хилээ хамгаалж байсан уламжлал Монголоос, Алтан ордоос эхтэй. “Казак” нэршил хишиг, хишигтнээс улбаатай. /хишиг-хасаг-казак-козак-кезик/. Дараа нь ХЦ байгаад одоо тагнуулын арга хэмжээг голлох болсноор тагнуулын байгууллагын асуудал хурцадсан үед арми, үндэсний гвард цохилтын гол хүч болох байдал харагдаж байна. Монгол Улс энэ уламжлалт нэршлийг хэрэглэх боломжтой төдийгүй шаардлагатай. Одоо бид Орост хэрэглэхээ болсон отряд, заставыг хэрэглээд байгаа. Мода Монголоор гэдэг, ядахдаа төрийн алба минь монголжих хэрэгтэй, шаардлагатай. ХЦ, ЕЗЦ гэхээр ХЦ нь алслагдсан, ЕЗЦ нь ерөнхий маягын байдлаар тусдаг. Шадар цэрэг гэвэл төрдөө ойр, шадарласан торгон гэвэл шаардлага гарсан үед хутганы ир мэт байж, хэн, хэзээ, ямар эрэмбэтэй

байгааг шууд илэрхийлнэ. Энэ миний бодол, гаргалгаа. Асуудлыг зөв ойлгох шаардлагатай.

а/. Хуулинд “хилийн тусгай анги” гэж эрэмбэ заасан заалттай байсан, хэрэглэдэггүй байсан, зөвлөхөөр хэрэглэхдээ үндсэн үүрэг гүйцэтгэж буй болон түүнд үйлчилдэг ангиуд нэг зиндаанд тавьсан. Үндсэн үүрэг гүйцэтгэж байгаа, үйлчлэх ангитай ижил болгосноор хангалтын ангиуд очих сонирхолгүй командын мэргэжилтнүүд очих болсон. Үр дагавар нь хангалтын ангийн шинж өөрчлөгдсөн.

Ж нь: Холбооны ангид бие бүрэлдэхүүний 70 орчим хувь холбооны биш байгаагаас холбоочны байр суурь доошилж, улмаар холбооны чадавхи буурсан гэж үздэг. Үндсэн ангиас, түүнд үйлчилдэг анги зиндаа эрэмбээр шат доогуур байх ёстой.

б/. Одоогийн хуулиар хилийн тусгай анги гэдэг болсон байсан хилийн анги буюу отряд “тусгай анги” биш бол бригад, дивизтэй дүйцүүлэн эрэмбэлэгддэггүй. Гамшгийн тухай хуульд салбар, отряд, анги гэж бүтцээ эрэмбэлэн хуульчилсан. Одоо ангиа бригад болгон өргөжүүлсэн. Тэгэхээр манай “анги буюу отряд” аль нэгжтэй дүйцэх вэ?. Хуульчилсан нэршил нэг л агуулгаар хэрэглэдэг, хэрэгждэг. Онцгой байдлын албаны отряд, хилийн отряд нэг утгаар ойлгогдоно. Тэгэхлээр отряд-батальоны зиндаагаар салбарын дээр ангийн /бригадын/ доор хуульчлагдсан болохоор хилийн ангиуд маань тусгай хороо биш батальон л болж байна. Хилийн тусгай ангийг хилийн анги болгосноор улам баталгаажуулж

байх шиг. Би буруу ойлгож байж болзошгүй. Учир холбогдолыг сайтар ухаарч, тусгах ёстой. Өөрийгөө хэт дөвийлгөсөн /амбиц/ байдал хүнд байдалд оруулна шүү. Санаатай биш дутмагшилын үр дүн адилхан тусна. Цагдаа, Хил хамгаалах алба гэдэг зиндаа, эрэмбийг хэт доошлуулсан, цагдаагийн хэрэг бүртгэлийн албатай жишсэн этгээд зүйлчлэл болж байна. Хэрэг бүртгэх алба ХЦ-т байж бидэнд тусалж үйлчилж байсан шүү.

А. Та байлдааны бэлтгэл, оператив хэлтэст ажиллаж, удирдаж байсан, ХЦДС-д багш, сургалтын албаны дарга, захирал байсан, цэргийн сургалтын талаар туршлага бүхий оператив-тактикийн түвшингийн бэлтгэгдсэн мэргэжилтэн төдийгүй судлаач, Ерөнхийлөгчийн дэргэдэх эрдэмтэн мэргэжилтний зөвлөлд багтаж байсны хувьд хилчдээ сургах талаарх таны бодол?

Х. Тархи толгойд үргэлж уяатай, санаа зовж байдаг асуудлын нэг. Ер нь бэлэн байдал, сургалт хоёр урагш байх ёстой. Түүнд цэргээ сургаж байж, хилийн халдашгүй, хязгаарын аюулгүй байдлыг хангана. Хэрэв урьдчилан харж, түүнд бэлтгэгдээгүй бол ялангуяа сургасан гэх аргалсан, дарга нараа хуурсан үйлэл байсаар. Би сургах боломж нөхцөл, хандлага зэргийг маш товч хэллээ. Одоо байнга хэрэглэдэг боловч хөгжүүлдэг уламжлалт шавьлан суралцах аргын тухай ярилцъя.

А. Манайд дээр үед лам хуврагийн шугамаар л байсан гэж ойлгодог. Цэрэгт хэрэглэж байсан гэж үү?

Х. Ийм сургалт байсан. Ламаар хязгаарлахгүй мэргэжил эзэмших

сургалтанд байсан, дагалдан жолооч, хүн, малын санитар, слесарь, сантехник зэрэг Монголд байгаагүй техник мэргэжлийн чиглэлээр өргөн хэрэглэж байсан. Ёслож шавь ороогүй 3 оны цэрэг 2, 2 оны цэрэг шинэ цэргээ сурган хүмүүжүүлдэг, хил дээрх амьдралыг гэтлэн давах аргыг эзэмшүүлж байсан “бичигдээгүй сургалт” байсан, байгаа, байх ч болно. Хамт олон албан ёсны / тасаг, застав / -т хуваагдана, албан бус байдлаар суралцах, ойлгох, гүйцэтгэх, зөв буруу хандлагаар хуваагдан, хүлээн зөвшөөрөгдсөн зонхилогчийн нэгийг аялдан дагадаг. Мөн “Сайныг дагавал” гэдэг зүйр үг дагалдан суралцахын тухай байдаг.

Онцлоход, харуулд үүрэг гүйцэтгэж буй бүлэг, байнгын хамт олон болох тасагтай хольж хутгаж ойлгож болохгүй. “Нэг дор үхэж ,сэхэх” гэсэн тодотгол бие биенээ бүрэн мэдэрсэн байнга зэрэгцэн байх тухайн цэрэгт нэн чухал эвлэл, нэгдлийн талаарх яриа болно. Монгол дэлхийд мөнхөрсөн аравтыг бий болгосон. Москва дах Арбат, “Дети Арбата” ном, есаул буюу есөн айл ахалсан аравтын ахлагч зэрэг баримт бий. Харин бид л мартсан, Манж болон гадыхан ч сайн мартуулсан. Мөн сотник, темник, хүрээ буюу округ, караул-харуул, крым-хэрэм, курил-хүрэл гэх мэт. Халх голын тулалдаанд бид ялсан ч газар нутгаа алдсан, тэр гал зогсоосон шугамаар хил тогтоосон. Үүрэг гүйцэтгэл маргаангүй байх, сэтгэл зүйн бэлтгэлгүй байх, үүргээ ухамсарлах чадвар мөхөс байхын түүхэн баримт. Хил дээрх шугам, зурвас амины үнэтэй гэдэг энэ. Монгол Улсын орших, эс оршихын эш үндэс,

хилчид амьнаас үнэтэй хүчин зүйлийг ойлгодог, хариуцлагаа ухамсарладаг, ямагт сэргэг, нөхцөл байдлыг мэдэрч байх эх оронч үзлээ уламжлуулдаг эрмэлзлэлийн үндэс суурь энэ. Бусад цэргээс ялгардаг имиж, эе эвийн эрхэмлэдэг үзлийн эх булаг энэ. Сургалт үүн дээр суурилдаг. Цэргийн сургалт хүсэл сонирхол дээр бус хил дээр шаардлагатай бүхэнд сургах зарчмаар явагддаг. Учир нь, цэргийн амь насыг хайрласны дээр амьнаас үнэтэй төрөлх нутгийн төө газрын тогтвортой байдлыг хангуулах ур чадварыг эзэмшүүлэх ёстой учраас.

Би 3-ын тогтолцоо, цэрэг сургах боломж олгох талаар өгүүлсэн. Одоо сургалт явуулах талаар ярья. Сургалтыг бүсчилсэн байдлаар явуулбал үр дүнтэй. Уулын бэлтгэл говьд, говь цөлийн бэлтгэл ууланд тохиромжгүй. Бүсчилсэн хамгаалалтын гол зорилт үүнийг харгалзсан үйлдэл хийхэд байгаа. Сургалт хоёр талын зохицлоор үр дүнд хүрнэ. Багш оюутанг юунд сургаж байгааг, сурагч юуг,хир хугацаанд сурахыг ойлгосон, ойлгуулсан байх ёстой. Ойлгосон хүн эрмэлздэг, үл ойлгогч дөлдөг жамтай, нэг нь хичээгээд, нөгөө нь дүр үзүүлээд байвал, цаг зараад ч нэмэргүй. Дүр эсгэх үйлдэл хил дээр байх ёсгүй үйлдэл. 10.100.1000-т нь хэдэн зуун дамжаад хэрэглэгдэж байгаа нь эвсэг хамт олныг бүрдүүлсэн, аливаад шавилан суралцаж харилцан ойлгох, ажиллах, дайчин барилдалгааг үүсгэн бэхжүүлсэнд гэж би ойлгодог. Одоо шавь сургалтыг явуулахын тулд эхлээд сурагчтай байх, үүний тулд харуулын дарга, манааны алагч нарыг хос мэргэжилтэн

болгохоос эхэлж бэлдэнэ. Ж нь: Харуулын дарга-мөр судлаач, харуулын дарга-мэргэн буудагч, х аруулын дарга-нохой хөтлөгч, харуулын дарга-морь сургагч зэрэг албан тушаалыг бий болгоод, заавал гүйцэтгэх үүрэг болгон чадваржуулмагц албанд, харуулд цуг гаргангаа болон түүнд сонирхогч нарт зааж ойлгуулах, давтуулан дадалагажуулах зэргээр явагдана. Албаны дүн гаргахад нэг чухал үзүүлэлт болгон дүгнэж, ур чадварын үнэлэмж болгох зэргээр ач холбогдлын хөшүүргийг буй болгосноор хэрэгжинэ. Хилийн хэлтэст ажиллах үедээ хилийн манааны чадамжийг дээшлүүлэхийн тулд “хилийн манааны ахлагч” тэмдгийг гаргаад, дараа нь зүүлт нэмж хэдэн удаа зөрчил гаргуулалгүй манаа сайн ахалсаныг сайшаахаас эхлэн 10 хоногийн орон нутгийн чөлөө олготол шагнах журам Х ба ДЦУЕГ-ын даргын тушаал гарган мөрдсөн нь ХЦАХ-д хариуцлагыг нь ойлгуулах, идвэхийг

нь өрнүүлэхэд бодит хөшүүрэг болж байсныг сайтар мэдэрсэн билээ. Мөн байлдааны бэлтгэл хэлтэст байхдаа: онц буудагч, тэргүүний тамирчин тэмдэг бий болгон шагнаж байсан нь цэргүүдийн урмыг дэмжиж, ур чадварыг нэмэгдүүлэн, өөртөө итгэх итгэл, бие бялдраа бие аан хөгжүүлэх зэрэгт ихээхэн нэмэр болж байсныг дурсахад таатай байна. Дайнд орж болзошгүй үе байсныг цэрэг бүр битүүдээ мэдэрч хичээж байсан.

Би ярилцлагаа үүгээр дуусгах бодолтой байна. Хөгширхөөр үг олширдог. Сургаал айлдаж байгаа боловч сул, эмзэг юмны талаар юу хөөрснийг мэдэх үүрэгтэй. Сүүлийн 15 жилд тэтгэвэрт байгаа минь сонор соргог сэрэмжтэй байх хариуцлагын чадварыг минь сулруулсан байж болзошгүй тул уучлал хүсье. Та бүгдэд амжилт хүсэн хийморьлог соргог, сэргэг, жудагтай байхын ерөөлийг дэвшүүлье.